

ՆԵՐԿԱՅ ՃԱՊՈՐՆԸ¹⁾

Մ Ի Շ Է Լ Ռ Ը Վ Ո Ն Ի

Առանց կանգ առնելու տիրապետութեանց և պատերազմների յաջորդութեան վրայ, երբ մարդ զբաղուի միայն մեծ յեղաշրջումներով, որոնք՝ առանձին վերցրած՝ իրօք որ հետաքրքիր են, և մէկ ընդհանուր հայեացք ձգէ ճապոնի պատմութեան վրայ, կը նշմարէ երկու խոշոր դէպքեր. սրանք ամենից աւելի պերակշռող են և ցցւում են ազգային զարգացման երկու էական կէտերում. մէկն է՝ Քրիստոսից յետոյ վեցերորդ դարում չինական քաղաքակրթութեան ներմուծումը, իսկ երկրորդը՝ արևմտեան քաղաքակրթութեան ներմուծումը, տասնիններորդ դարի կէսերին:

Ապա ուրեմն ճապոնական պատմութիւնը բաժանւում է երեք գլխաւոր շրջանների, որոնք վերաբերւում են քաղաքակրթութեան երեք բոլորովին տարբեր վիճակների. առաջին՝ նախնական քաղաքակրթութեամբ. երկրորդ՝ հին ճապոնը, ուր չինական ճապոնն իր ինքնուրոյն քաղաքակրթութիւնն աւելանում է տեղականին վրայ, և երրորդ՝ նոր ճապոնը, ուր արևմտեան քաղաքակրթութիւնը գալիս է ամբողջացնելու միւս երկուսը:

Հէնց այս վերջին շրջանն է, որ պիտի պարզեմ:

Քիչ առաջ ասածիցս արդէն հետևում է որ 1867-ի ճապոնական յեղափոխութիւնը նրա պատմութեան մէջ միակը չէ, այլ 550 թուին (Ք. յ.) ունեցաւ իր նախորդը: Եթէ տասնիններորդ դարի այդ յեղափոխութիւնը զարմացրեց եւրոպացիներին, որոնք քիչ են վարժուած արագ կազմակերպութեանց,

1) Յօդուածի հեղինակ՝ ուսուցչապետ Մ. Ռւվոն ճապոնում երկար տարիներ ուսումնասիրած է ճապոնացիների լեզուն, պատմութիւնն ու հին և նոր քաղաքակրթութիւնը, որոնց մասին արդէն պատկանելի էջեր է հրատարակած:

ընդհակառակը՝ ճապոնացիներին բոլորովին բնական թուեցաւ. նրանք տասներեք դար նոյն ճկունութեամբ և հաստատութեամբ արդէն կատարել էին ուժի միկնոյն շրջանը. դեռ աւելին էին արել նախորդ յեղափոխութեան ժամանակ, որը շատ աւելի խոր էր, քան երկրորդը. վերջինս չէ ներկայացնում այն հրաշալի բնաւորութիւնը, որ ընդհանրապէս վերադրում են նրան:

Մեզ հաշիւ տալու համար, սկսենք լաւ որոշել այս յեղափոխութեան իսկական պատճառները, որոնցից պիտի ծագէր նոր ճապոնը, որովհետեւ այլապէս չենք հասկանայ այն արդիւնքները, որոնք ծնուեցան այդ պատճառներից. իսկ սրանք արդէն պարունակում էին ժամանակակից յառաջադիմութեան սաղմերը:

Երբ մարդ դէպքերի լոկ մակերևոյթականը, արտաքինն է դիտում, հարցը խիստ պարզ է թւում. կարծես հետեւեալ պատկերն է ստացւում:

Տասնըվեցերորդ դարի կէսերին պորտուգալցիներն էին, որ երևան հանեցին Ճապոնը: Մենդեզ Պինտոն առաջին անգամ 1842-ին ցամաք դուրս եկաւ Ճապոն, և սուրբ Ֆրանցիսկոս Քսաւիերը եօթը տարի յետոյ եկաւ՝ այնտեղ առաջին անգամ քարոզելու քրիստոնէութիւնը: Յետոյ սպանացիները հասան իրանց հերթին, և սրանց հետ էլ Ֆրանչիսկեան կրօնաւորները: Ճապոնցիներն սկզբում հիւրասէր բարութեամբ ընդունում են այս օտարականներին, «հիւսիսային բարբարոսներին»։ Բայց քիչ յետոյ, մի կողմից պորտուգալցի վաճառականների ու ճիզուիտների, իսկ միւս կողմից սպանացի վաճառականների ու ֆրանչիսկեանների մէջ կրքոտ մրցութիւն է ծագում և այն աստիճան, որ սպանում է խանգարել ժողովրդի խաղաղութիւնը: Միկնոյն ժամանակ՝ ճապոնցիները նկատում են, որ, սովորաբար, երբ եւրոպացիք քարոզիչներ են ուղարկում հեռաւոր կողմեր, քիչ յետոյ էլ զինուորներ են ուղարկում: Ուստի կասկածում են, թէ չլինի՞ կրօնափոխութեան մի փորձ է դա, որ կանխագուշակում է տիրապետական ձգտում: Ահա թէ ինչո՞ւ տասնեօթերորդ դարի սկիզբից մի արմատական հրաման արգելեց քրիստոնէութիւնը, արտաքսեց քարոզիչներին. միայն հոլլանտացի վաճառականներին թոյլ տրուեցաւ մտնել երկիրը. սրանք խաղաղասէր առևտրականներ էին:

Այսպիսով՝ արշիպելագոսի հանգրուանները փակուեցան. ապա Ճապոնը խաղաղ ապրեցաւ և փակուելով ինքն իր մէջ՝ միշտ զարգացրեց իր գտուած քաղաքակրթութիւնը: Այս խորին խաղաղութիւնը տեեց մօտ երկու հարիւր յիսուն տարի:

Բայց 1853-ին հասնում են ռուս նաւերը»։ Կրամանատար Պերրին Ամերիկայի անունով գալիս է, բռնի մտցնում արեւմտեան վաճառականութիւնը։ Ճապոնցիք թնդանօթների սպառնալիքների տակ զիջանում են այդ դերազանց ուժին։ Ճապոնը բացւում է և արեւմտեան քաղաքակրութիւնը վերջապէս կարող է ազատ թափանցել այնտեղ։

Այս է իրերի արտաքին տեսքը։

Սակայն եթէ խնդրի խորը քննենք, պատկերն իսկոյն կը փոխուի։ Պերրիի գալուստը լոկ մի առիթ կը թուի, որ կը շտապեցնէ վաղուց պատրաստուած ճգնաժամը, այսինքն՝ կային զօրեղ պատճառներ, ճշմարիտ հիմքեր՝ հեռաւոր ու խոր։

Ի՞նչ էին ժողովուրդն ղրադեցնող պատճառները։

Այդ պատճառները նախ՝ բարոյական, ապա՝ տնտեսական և յետոյ՝ քաղաքական էին։ Համառօտակի նշանակենք այդ բոլորը, որովհետև դրանք արդէ կազմակերպութեան իսկական իմաստը լաւ ըմբռնելու կ'օգնեն մեզ իսկոյն։

Բարոյական պատճառները կարող են երեք գլխաւոր ճրգտումների բաժանուել—չինական դասական ոգին, ապա ճապոնական ազգային ոգին, և յետոյ՝ արեւմտեան գիտական ոգին։

Սրանցից առաջինը սովորեցնում էր՝ ի միջի այլոց, թէ քաղաքականութիւնը ծագում է բարոյականութիւնից, և հետեւաբար, եթէ միապետը բռնաւոր դառնայ, ժողովուրդն իրաւունք ունի ապստամբելու նրա դէմ։ Հին իշխանութեամբ՝ ճապոնական կայսրութիւնն երկու ներկայացուցիչ ունէր. վերեւում՝ կայսրը, իբր ամենակարողութեան տեսական աղբիւր, իսկ ներքեւում Շոգունը, որ իրաւունքով պարզ հրամանատար, իսկ իրօք՝ ֆիզիքական ոյժի յափշտակիչ էր։ Ճապոնացոց հայեացքով Շոգունն էր բռնաւորը, և նրան կործանելու ամենալաւ միջոցն էր նրան ներկայացնել իբր անհաւատարիմ պաշտօնեայ, իբր կայսեր երկնային իրաւունքի հակառակորդ։ Այսպէս՝ տասնեօթերորդ դարուց սկսած՝ ազնուազարմ իշխան Միտոն քաջալերում էր փրկիստփայ պատմիչների մէկ ամբողջ դպրոց, նրանց երկերին նպաստելու համար մէկ միլիօնից աւելի ծախսելով տարեկան։ Սրանց երկերը մանաւանդ տասնեօթերորդ դարում, ժողովրդի մէջ տարածեցին կայսերական վերակազմութեան գաղափարը։ Վերոյիշեալ տոհմի վերջին գլխաւորն էր, որ հնչեցրեց յեղափոխական ազդարարը։

Դառնանք ազգային ոգուն. նշանաւոր մատենագիրների մի խումբ, ազգային հնութեան հիացքով լեցուած, աշխատում էր վերակենդանացնել ամբողջ նախնի Ճապոնը, կրկին ներմուծել Շինտօյիզմը, և հետեւաբար վերահաստատել աստուած-

ների որդու հեղինակութիւնը *)։ Այս նոր մատենագիրները ծայրայեղ ազգասէրներ էին, խորշում էին ամեն օտարոտութիւնից։ Սակայն, ինչպէս որ կայսրը չինասէր գիտուններին համար իդէալական իմաստուն էր, այնպէս էլ ճապոնասէր գիտունների համար նա կենդանի աստուած էր, որին ամենքը պարտաւոր էին ծառայել։ Եւ թէ ինչ էին քարոզում նրանք իրանց անթիւ գրութիւններով՝ ամբողջ տասնութերորդ դարի ընթացքում։ Եւ այսպիսով էր, որ ամենաազդու կերպով պատրաստուեցաւ յեղափոխութիւնը՝ պահպանողական հնագէտների մի խմբի ձեռքով։

Վերջապէս, փիլիսոփայ պատմագէտներին և ապա հայրենասէր պատմագէտներին հկան, միացան իսկական գիտնականները։ Շոգունական կառավարութիւնը ժողովրդական կըրթութեան համար շատ բան էր արել։ սակայն այդ կառավարութիւնը միայն գրական ուսմունքներն էր ճանաչում։ Նա արգելում էր գիտական ուսումնասիրութիւնները՝ վախճալով այն վտանգաւոր նորութիւններից, որ դրանցից կարող էին ծնուիլ։ Բայց ճապոնցիները արդէն ձանձրացել էին դասական հին ճարտասանութիւնից, նոյնպէս լեզուաբանութիւնից, ոչ պակաս նաև պատմութիւնից։ Այս տեսակէտներից՝ նրանց տասնութերորդ դարը նոյնչափ բեղմնաւոր է, որչափ Ֆրանսական տասնիններորդ դարը, և՛ որոնումների դաշտը գրեթէ սպառուել էր։ Նրանք կուղէին ուսումնասիրել բնագիտութիւն, քիմիա, մանաւանդ կենսաբանութիւն, որն այնպէս հարուստ է օգտակար կիրարկութիւններով։ Սակայն 1771-ին էր միայն, որ հոչակաւոր բժիշկ Սուդիտա Ղեմբակուն կարողացաւ անդամահատել՝ առաջին անգամ՝ մէկ ոճրագործի դիակ։ Այնուամենայնիւ ճապոնցի գիտնականները մինչև այդ ժամանակ շարունակում էին աշխատել խիստ ծածկարար և իրանց կեանքը վտանգի ենթարկելով։ Իրերի այս դրութիւնն արդէն ցոյց էր տալիս, թէ շոգունական կառավարութիւնը թշնամի էր յառաջադիմութեան, այնպէս որ ազգի ամբողջ մտածող դասակարգը հետզհետէ պատրաստեց նրա անկումը։ Այսպիսով՝ դասական ոգին տասնութերորդ դարից ի վեր սկսել էր շոգունականութեան բարոյական հիմքերը կործանել։ ազգային

1) Ընթերցողին յայտնի է, որ ճապոնական աւանդութեամբ, նրանց կայսրը ծագում է աստուածների սերնդից և անընդհատ ժառանգութեամբ հասնում ցարդ։ և ահա վերոյիշեալ մատենագիրների ձեռնարկ էր շեշտել նաև այդ խնդիրը, տալ նրան գործնական իմաստ, որ ի վերջոյ յաջողեցրին։
Մ. Թ.

ոգին տասնութերորդ դարում ամենամեծ ուժգնութեամբ ցընցել էր այդ հիմքերը. տասնիններորդ դարում էլ գիտական ոգին եկաւ, հասցրեց վերջին հարուածը:

Որպէսզի ամին ինչ տապալուէր, շոգուններին մնում էր միայն, զարգացեալ դասի անելութիւնից յետոյ, գրգռել նաև ժողովրդի դժգոհութիւնը և իշխանների զգուանքը: Շուտով տնտեսական կեանքում հանդէս եկաւ դա, քանի որ աւելի էր ծանրացած օտար արտադրութեանց ներմուծումն արգելող ճիւղային սիստեմը. վերջինս երկու դարից ի վեր փակում էր Ճապոնն արտաքին ամեն վաճառականութեան առջև. իսկ երկրի ներսում բոյն էին դրել գաւառային մաքսատները, աշխատաւորներին ճնշող կարգեր կորպորացիաներ, (corporation), տրեստներ, կարճ խօսքով՝ ամեն տեսակ կեղծ հնարքներ, որ կարող են աւերել մի ժողովուրդ: Կայսրութիւնը չէր կարող այլ ևս կերակրել իր աճող բնակիչներին. սովերը, համաճարակ ախտերը հասնում էին իրար յետևից՝ առաջ բերելով ապստամբութիւններ, որոնցից մէկի պարագլուխը հէնց ինքը Հէյնաչիբօ փիլիսոփան էր: Ազգը շնչասպառ էր լինում այս փակուած արշիպելագոսում, և խնդրում, որ իրան տան օդ, ազատութիւն, թոյլ տան գործադրել իր ուժերը:

Այստեղից տեսնում է, որ տասնիններորդ դարում երկրի բացուելը չէր, որ տնտեսական կեանքում արտադրեց վերջնական պայթումը: Ընդհակառակը, տասնութերորդ դարում երկրի փակուած լինելն ու չափազանց ճնշուած դրութիւնն էին, որ յառաջացրին այդ պայթիւնը:

Վերջապէս քաղաքական պատճառներն էլ շտապեցրին այդ քայքայումը: Ինչպէս Ֆրանսական հին միապետութիւնը, շոգունական կառավարութիւնն էլ՝ միաժամանակ բազմաթիւ սխալներով ու անշնորհք վերանորոգումներով՝ վտանգել էր վարչութիւնը՝ ամբողջ տէրութեան այդ էական հիմքը: Կառավարութեան նախանձող իշխանների ագահութիւնը կարողացաւ օգտուել անկման այս շրջանից: Հիւսիսակողմեան մեծատոհմ Սացումանեանը, Չոշիուեանը պատրաստուում էին քաղաքական կռուի. իսկապէս կարելի է ասել, 1850-ից արդէն դատապարտուած էր հին ռեժիմը:

Նւ ահա հէնց այդ ժամանակ էր, որ ներքին այս պատճառների ազդեցութեանը դալիս է, նպաստում՝ արտաքին, վրձնական պատճառը, այսինքն՝ գալուստը օտարների, որոնք արդէն շատ անգամներ, տասնիններորդ դարի առաջին ամբողջ կիսին, եկել էին արգելուած կղզու չորսդին թափառելու.—

ուսնները 1805-ից, յետոյ՝ անգլիացիք, վերջապէս՝ ամերիկացիք Կալիֆորնիայի գաղութ լինելուց՝ ի վեր: 1842-ին կառարութիւնը սարսափած՝ հրամայեց իշխանական զարմերին (daïmios) զինուել այդ կարելի թուացող յարձակման դէմ: Դա նման էր հռովմայական կառավարութեան այն խոհեմ հնարքին, որով երկրի սահմանների պաշտպանութիւնը յանձնուած էր բարբարոս պետերի: 1846-ին իշխան Միտոն խնդրեց Միացեալ Նահանգներին, որ մի նաւատորմիդ ուղարկեն Ճապոն: 1853-ին Պերրիի հրամանատարութեամբ հասաւ այդ նատորմիդն ու քիչ յետոյ բռնկել տուեց յեղափոխութիւնը:

Թէ ինչպէս եղաւ այդ յեղափոխութեան ընթացքը, որ կարելի է այնքան տեսակէտներից մօտեցել ֆրանսականին, այստեղ չենք կարող մանրամասնօրէն մէջ բերել. բաւականանանք յիշատակելով թէ, երկրի ներսում, դրա ընդհանուր արդիւնքներն եղան շոգունականութեան կործանումը, ֆէօդալականութեան ջնջումը, և վերանորոգուած կայսերական իշխանութեան ձեռքում հաւաքուած վարչական նոր կեդրոնացումը. իսկ արտաքին մասում՝ երկրի բացումը և անմիջական շփումը քաղաքակիրթ աշխարհի մնացեալ մասի հետ:

Սակայն ինչ որ ամենից աւելի պէտք է շեշտել՝ դա այն դանդաղ կազմակերպութիւնն է, որ այս մեծ շարժումին կարապետեց, որովհետեւ դա շատ պարզ կերպով և հէնց սկզբից մեզ ցոյց է տալիս յաջորդող յեղափոխութեան բնոյթագծերը. իրօք ի՞նչ էին ուզում ճապոնցիք, երբ կործանում էին կառավարական նախկին ձևը.—Ուզում էին ընդունել մեր կրօնը: Երբէք.—Ուզում էին ընդունել մեր բարոյականութիւնը: Երբէք.—Ուզում էին իւրացնել մեր բնտանեկան կամ ընկերական կազմը: Ո՛չ էլ այդ: Նրանց ճշմարիտ ցանկութիւնն էր, եւ կրի ներսում. ջնջել-ասելի դարձած կառավարութիւնը. իսկ արտաքին կողմից՝ փոխ առնել Արեւմուտքից սրա նիւթական յաջողակութեան տարրերը: Ոչ մի բան աւելի բնական չէ, քանի որ մի կողմից վաղուց ի վեր նրանք նախանձում էին մեր գիտութիւններին և դրանց օգտակար կիրարկութեանց, այսինքն միակ բանին, որ դեռ պակասում էր ճապոնական քաղաքակրթութեան. և քանի որ միւս կողմից՝ երբ Արեւմուտքը վալիս է սպառնալու՝ նրանք իսկոյն ըմբռնում են, որ անհրաժեշտ էր միեւնոյն ձեռով զինուել, որպէս զի կարող լինին պաշտպանուել: Միաժամանակ զգում էին, թէ իրանց հին երազի իրագործումով (այսինքն՝ օտարների հետ վաճառականութիւն) անհրաժեշտ էր ազգային հարստութիւնը ղուգընթացօրէն աճեցնել:

Ուստի այժմեանից կարելի է գուշակել, թէ ի՞նչ կը դառնայ ներկայ Ճապոնը:

Ինչպէս լաւատեսներն են կարծում, գուցէ այդ տարօրինակ ժողովուրդը հրաշագործ ու անսպասելի մի յեղաշրջում կ'ունենայ, և, սիրահար մեր զարգացման՝ միանգամից և հիացքով ու ամբողջովին կընդունէ և մի քանի տարում կիւրացնէ մեր քաղաքակրթութիւնը: Կամ, այդ կիսաբարբարոսցեղը մի դժբախտ ու շտապ յեղաշրջում կ'ունենայ, և մեզ նըմանելու ագահութեամբ՝ լոկ մակերևոյթօրէն և բեկունսութեամբ կը կարողանայ մեզ նմանուել:

Ո՛հ մէկը և ո՛չ էլ միւսը. այլ խիստ լուրջ և խիստ խոհեմաբար կը կազմակերպուի այդ զտուած ազգը, որ դիտէ ընտրել ինչ որ ուրիշներէ ընտիր մասն է կազմում, և որ կատարեալ ու լաւ հասկացողութեամբ է անում ամեն ինչ: Ուրեմն միւր բարոյական կեանքին բնաւ չեն հետևում. միակ բացառութիւն կազմում են մտաւոր որոշ մեթոտներ: Իսկ մեր ընկերական կեանքին նոյնպէս չեն հետևում, բացի ճոխութեան վերաբերեալ մի քանի հաստատութիւններից, որ օգտակար կը լինէր ցոյց տալ օտարներին: Սակայն դրա փոխարէն միւր նիւթական կեանքին արագ և կատարելապէս հետևեցաւ այն ամեն բանում, որ կարող էր լինել իրօք գործնական:

Այս է, որ պարզ երևում է, երբ մարդ՝ օգային դիտողութիւնները մի կողմ թողնելով՝ մօտից դիտում է խնդրի էութիւնը, մէկիկ-մէկիկ ճշգրիտ կերպով քննելով այն ճշմարիտ գործերը, որոնցից կազմւում է մի քաղաքակրթութիւն:

Պարզ է, որ չենք կարող այստեղ այդ երկար ու կանոնաւոր ուսումնասիրութիւնը տալ. էական արդիւնքները ուրուագծելով բաւականանանք: Ուստի, ճապոնական քաղաքակրթութիւնը յառաջ բերենք, անցնենք մակերևոյթական արտաքինից, որը քաղաքակրթութեան լոկ փայլուն փրփուրն է կազմում, և ուղղակի դիմենք խնդրի խորը, այսինքն՝ մարդու իսկական կարիքներին, որոնք բոլորն էլ ձգտում են մեր կեանքին գոհացում տալու. յետոյ ամեն քայլափոխում համեմատենք հին ռեփօմը նորին հետ:

Մարդկային կեանքում ամենից առաջ նկատուող տարբերը մեր սկզբնական երեք կարիքներն են—սնունդ, բնակարան և հագուստ: Տեսնենք արեւմտեան աղղեցողութիւնը կարողացաւ որ և է բարեփոխութիւն մտցնել այդ կարիքների մէջ:

Մնունդի կողմից՝ յիշատակութեան արժանի ո՛չ մի փոփոխութիւն չէ կարելի ցոյց տալ: Մնունդի և խմիչքների բա-

Նաևի տեսակէտից նախկին կառավարութիւնը հաստատած էր ծախսի վերաբերեալ խիստ մանրակրկիտ օրէնքներ, որոնց նպատակն էր արգելել մանաւանդ շոտայ ծախսերը. ընտանիքների համար որոշուած էին՝ նրանց ընկերական պայմանների համեմատ՝ խիստ պարզ սննդացուցակներ: Նոր կառավարութիւնը ջնջեց այս օրէնքը, որ առաջին հայեացքից բռնաւոր է, իսկ էապէս՝ հայրական: Բայց ճապոնացոց ժուժկալութիւնը միշտ միևնոյն ֆիաց, և յատկապէս խմիչքների նկատմամբ նրանք դեռ շարունակում են իրանց սոսկումը: Իսկ ինչ վերաբերում է հեղուկ կամ թանձր սնունդների որակին, այդ ևս ոչ մի փոփոխութիւն չի կրեց: Հանքային ծաղում ունեցող սնունդները ոչ մի փոփոխութիւն չի կրեցին: Բուսական ծագում ունեցողներից դարեջրի հետզհետէ աճող սովորոյթից աւելին չէ կարելի ցոյց տալ: Գարեջրի արտատրութիւնն էլ, սակայն և այնպէս, աւանդական բրնձագինու մէկ քառասներորդ մասից աւելի չէ: Կենդանական ծագում ունեցող ուտելիքների կողմից՝ հաշուեցուցակները ցոյց են տալիս մսի գործածութեան որոշ չափով աճելը: Սակայն ճապոնցիք էապէս ֆիացել են ինչ որ էին, այն է՝ բուսակեր և ձկնկեր:

Կը նշանակէ, որ սննդի խնդրում արեւմտեան ոչ մի լուրջ ազդեցութիւն չեն կրած ճապոնացիք:

Միևնոյն բանը կը տեսնենք նաև բնակարանների խնդրում: Բնակարանների հարցը մի մեծ հանելուկ է, որ այս գեղասէր ու նրբամիտ ժողովուրդը կարողացել է լուծել: Իրօք ճորձք են այն էական պայմանները, որոնց հիման վրայ պէտք է շինուի տունը: Նախ՝ ապահովութիւնը. ապա՝ պատշաճաւորութիւնը իր բարոյական տարրերով, որ կը տեսնենք շուտով, և որ չափազանց անտես են աւնում մեր ճարտարապետներն իրանց գրութեանց մէջ. յետոյ՝ տնտեսագիտութիւնը, որ մեր ճարտարապետներն էլի և դեռ աւելի են մոռանում կամաւ:

Ապահովութիւնն ինքնին պէտք է որ երեք բան նկատի ունենայ.—մարդկային կեանքը, որ ամրութիւն կը պահանջէ. առողջութիւն, ինչ որ կը պահանջէ առողջապահութիւնը. վերջապէս ինչքերը, որ հրդեհի և գողութեան դէմ պաշտպանուելու պէտք ունին:

Արդ, ամրութեան տեսակէտից՝ ճապոնական տունը շինուած է բաւարար հաստատութիւն ունեցող նիւթից: Երկրաշարժների դէմ դեռ աւելի դիմացկուն է, քան եւրոպական տունը, որովհետև հիմք չունենալով՝ դադարեցնում է երերումները աճող ծաւալումը, և որովհետև խիստ ծանր տանիքը պահպանում է հաւասարակշռութիւնը:

Առողջապահութեան տեսակէտից էլ ճապոնական տունը մերինից գերադասելի է, քանի որ պատեր չունի, այլ շարժական շրջափակեր միայն, որոնք ամառը կը վերցուին, իսկ ձմեռը ցրտից կը պաշտպանեն, առանց արգելելու սակայն շարունակական օդափոխութիւնը. հետեւաբար մեր ծանրաշէն բնակարաններից աւելի լաւ է համապատասխանում մարդկային անհնամեծ կարիքին, այն է՝ շնչառութեանը: Ահա թէ ինչու բժշկական դիտողութիւնը հաստատում է այդ երկրում, թէ փայտէ տնկերում ապրողների մէջ աւելի քիչ հիւանդութիւն, մանաւանդ հրեխանների մէջ քիչ մահ է պատահում, քան օտարազգի բնակչութեան մէջ, որոնք աղիւսէ կամ քարէ տներում են ապրում ճապոնում:

Իսկ ինչ վերաբերում է ինչքերի ապահովութեան, ճապոնական տունը իր գիշերային փեղկերով բաւ է հեռացնելու դողերին, որոնք այնտեղ շատ քիչ վտանգաւոր են: Դրա փոխարէն ճապոնական տները բոլորովին անպաշտպան են հրդեհի դէմ. սակայն այդ յաճախագէտ պատուհասը նրանց համար նոյնչափ աւերիչ չէ, որչափ Եւրոպայում, որովհետեւ տան արժէքը շատ չէ, ապա քիչ առարկաններ է պարունակում. իսկ թանկագին իրեղէնները դրուած են լինում մի կողմ, անկիղելի մի շինուածքի մէջ:

Անցնենք բնակարանների պատշաճաւորութեանը. այդ տեսակէտից էլ տունը կարելի է բաժանել երեք մասի—ազգային կարիքների յարմարութիւն, ապա՝ գեղեցկութիւն, և յետոյ դիւրութիւն,

Արդ՝ ճապոնական տունը, իր շինուածքովը, արեւելականութեամբը, և այլն, շատ լաւ համապատասխանում է տեղական կլիմային պահանջներին, ինչպէս և նիւթական միւս բոլոր պայմաններին: Համապատասխանում է նաև ժողովրդի բնորոյական ըմբռնումներին, որոնց մէջ պէտք է շեշտել իր գեղասէր հակումները: Յոյների եղբայր ճապոնացոց համար կատարելալ տունն այն է, որ ամենալաւ կերպով համապատասխանում է իր իսկական կոչմանը, սկսած շինուածքից (խիստ պարզ գծերով) մինչև ամենափոքրիկ առարկան, որի գեղագիտական բնաւորութիւնը պէտք է ներդաշնակուի իր իրական գործածութեան հետ: Հետեւելով այս հասկացողութեան, նրանք զանց են առնում տան ճակատը, որովհետեւ ոչ մի ընտանիք չի ապրում փողոցում: Նրանք գեղեցիկ կարասիներով չեն լեցնում դահլիճը, որովհետեւ ընդունարանը շուկայ չէ: Նրանք մտերիմներին համար են պահում միշտ իրանց ամենասիրուն սենեակները, որ լուսառատ բացւում են հրաշալի պարտէզների վրայ:

Իսկ ինչ վերաբերում է դիւրութեան խնդրին, նրանք ամբողջովին արհամարհում են այն ամենը, որ մենք անուանում ենք հեշտակեցութիւն։ Ուրեմն նրանք ոչ մի կարիք չունին կուտակելու այն ամեն իրեղէնները, որոնց անհրաժեշտութեանը մենք հաւատացած, պրծած ենք, այդ բաները ճնշիչ են նրանց համար։

Բայց դրա փոխարէն, գաղափարների այդ շարքում, շատ շուտով իւրացրին երկու միակ օգտաւէտ յառաջադիմութիւն, որ կարող էինք նրանց նուիրել—բնակարանները տաքացնելու և լուսաւորելու մեր կատարելագործուած միջոցները։ Նրանք տները լուսաւորելու համար սկսեցին գործածել նախ նաֆթ, ապա էլէքտրականութիւն, որի տարածմանը նպաստելու համար յիսսենի չափ ընկերութիւն կայ ամբողջ կայսրութեան մէջ։

Մնում է ուրեմն տան տնտեսական հարցը, որի մէջ ևս ճապոնական տունը գերադասելի է։ Այսպիսով տեսնում ենք, որ իրանց մասնաւոր բնակարանների մէջ ոչինչ գրեթէ մտքւորած չեն ճապոնացիք՝ մեզնից փոխ առնելով։ Իսկ եւրոպական յատակագծերի վրայ կառուցուած շինութիւններն էլ մի կողմից տնտեսագիտական հաստատութիւններն են—գործարաններ, դրամատներ, և այլն,—իսկ միւս կողմից հասարակական հիմնարկութիւններ—պաշտօնատներ, խորհրդարաններ, համալսարաններ, զօրանոցներ։ Պէտք է արգիօք աւելացնել, որ շատ յաճախ այս փոփոխութիւններն եղած են Արեւմուտքի վրայ որոշ բարոյական տպաւորութիւն թողնելու համար, քան թէ դրական անհրաժեշտութեան համար։ Նախկին փայտաշէն պաշտօնատներում նրանք նոյնչափ լաւ կարողանում էին տեսնել իրանց գործերը, ինչպէս աղիւսէ նորաշէն հաստատութեան մէջ։ Բայց օտար քաղաքական ուժերի ունեցած իրաւունքի հաւասարութիւնը ձեռք բերելու համար՝ օգտակար կը լինէր նրանց ցոյց տալ եւրոպական մտքով պատկառելի արտաքին ունեցող շէնքերի ճակատներ ծապոնի մայրաքաղաքում։

Մնունդից ու բնակարաններից յետոյ՝ վերջապէս հասնում ենք զգեստներին։

Ունէ երկրի հագուստը դատելու համար, պէտք է խնդրը զննել առողջապահական, ապա յարմարութեան և վերջապէս տնտեսական տեսակէտներից։

Հագուստի առողջապահական ամենից աւելի կախուած է իր տարրերի բաղադրութիւնից։ Յիշատակենք, որ ընդհանուր առմամբ, ճապոնական զգեստը կարժէ առնուազն մերինը,

լինի նիւթով, քանի որ գործածուած բամբակն ու մետաքսը տաքութեան չափաւոր հաղորդիչներ են, լինի իր արձակ ձևով, որի առաւելութիւնները շատ պարզ են: Թուենք նաև, առողջապահական հայեցակէտով իրր կարևոր մաս, սովորութիւնը թղթէ թաշկինակներին, որ մի անգամ գործածուելուց յետոյ դէն են շարտոււ. ուրեմն Մոնտէնի ¹⁾ ծիծաղը շարժող մեր թաշկինակներից այնչափ տարբեր են:

Ինչ վերաբերում է զգեստի պատշաճաւորութեանը, դրա մէջ նախ նկատի առնելու է գեղեցկութիւնը: Աւելորդ է կանգ առնել ճապոնական հագուստի ազնուականութեան ու վայելչութեան վրայ, համեմատած օտարների հագուստների հետ, որ տոկիօցի մի դերձակ իր խանթի ցուցակի վրայ անուանում էր. «Եւրոպացիների կապկային ժաքետ»: Ինչ որ կարելի է քննադատել գեղադրական կողմից՝ դա կանացի անագին գօտին է, որի հանգոյցը խիստ ծանր է: Յարմարութեան տեսակէտից նախապատուութիւնը մեր կողմն է, որովհետև ճապոնական հագուստը, որ հրաշալի է հանգստաւէտութեան համար, ընդհակառակը մերից աւելի անյարմար է աշխատանքի ժամանակ: Բայց ընկերական պատշաճաւորութեան մէջ ճապոնացիք գերազանցապէս փափկանկատ են. խօսքս ամօթխածութեան մասին չէ, որի մէջ նրանց գաղափարները իսպառ տարբեր են, քանի որ արևմտեան կանացի հագուստի ամենաչնչին պճնանքն անգամ անբարոյական են համարում, ոչ. այլ այն ինչոր ուզում եմ մատնանիշ անել, դա ճաշակի այն կատարեալ ըմբռնողութիւնն է, որը միայն երեխաներին է թոյլ տալիս աչքի զարնող գոյների գործածութիւնը. այդ միկնոյն ըմբռնողութիւնը հրամայում է խիստ չափաւոր երփներանգութիւն ու միայն կանանց, այլ և օրիորդների զգեստների համար, որպէս զի ամուսնանալու նպատակով վաճառքի հանուածների տեսք չունենան: Վերջապէս այդ միկնոյն ըմբռնողութիւնը պահանջում է (ուշադրութեան արժանի գիծ է սա), որ հագուստի միայն մտերմութեան մէջ երևացող մասը, այսինքն աստառը, աւելի գեղեցիկ լինի, քան արտաքին կերպարէ նկատենք նաև, թէ ճապոնական արդուզարդը, որ յաճախ շատ ճոխ է հէնց իր արտաքին պարզութեան մէջ իսկ, մերից աւելի աժան է նստում, որովհետև նորաձևի բնահաճոյքին չէ ենթարկւում: Այս առթիւ չի մոռանանք նոյնպէս, որ ճապոնացիք երկար դարերից ի վեր հրաժարուած են թանկագին քարերի

¹⁾ Սօսըր Քրանսիացի հռչակաւոր փիլիսոփայ Մոնտէնի (1533—1592 թ.) մասին է:

գործածութիւնից, մի բան, որ նախնական դարերի հետքն է և որի գործածութիւնը մեր քաղաքակրթական վիճակում բաւական տարօրինակ է:

Ուրեմն հասկանալի է, որ ճապոնացիք իրանց ազգային հագուստը փոխելու ոչ մի լուրջ պատճառ չունէին. և, իրօք, խոշոր մեծամասնութիւնը հաւատարիմ է մնացած: Իսկ եթէ մի փոքրամասնութիւն էլ գործածել է սկսել հերոսական զգեստներ, այդ ևս ծագում է բոլորովին տարբեր պատճառներից, որոնցից ամենամեծն է դիւանագիտական հայեցակէտը: Ծիշտ է, որ մարդկային ցեղերից իւրաքանչիւրն իրան երևակայում է իբր ամենաառաջնակարգը, և պէտք է խոստովանել, որ դա մեզ և հերոսացիներն էլ օտար չէ. արդ, մենք այդ ընդունենք թէ չընդունենք, հագուստի հարցն այդ խնդրում իր կարևոր կէտն ունի, որովհետեւ, զժբաղդաբար, մեր երևակայութեան մէջ իրերի հիմքն ու ձևը միացած են մի կապով. եւրոպական հագուստը՝ բոլորովին բնական ճանապարհով՝ մեզ թւում է իբր ճշմարիտ քաղաքակրթութեան արգասիք գերազանց ձևի տակ: Ուստի և ճապոնացիք մտածել են, որ, օրինակի համար, սպիտակամորթ ցեղից մի դիւանագէտ հաւասարութեան աւելի կամաւոր իրաւունք պիտի տայ իր դիւանամորթ պաշտօնակցին, եթէ սա ուղէնդոտով է, քան թէ նրան, որի արևելեան վերարկուն իր հոգու մէջ պիտի զարթեցնէ ստորին էակի հանդէպ լինելու տպաւորութիւն: Ահա թէ ինչու նրանք նուրբ հոգեբանութեամբ շատ շուտով ընդունեցին պալատական, քաղաքային-պաշտօնական, և զինուորական նոր համազգեստներ: Ծիշտ է, որ զինուորական համազգեստի կողմից, եւրոպականն աւելի լաւ է յարմարեցնւած նոր զէնքերի գործածութեանը, սակայն, այդ դէպքում իսկ, ինքնատիպ գիծ. նրանք իրանց զինուորներին կաշուէ կօշիկներ հագցնել տուին միայն խաղաղութեան ժամանակ, այն ինչ պատերազմի շրջանում դարձեալ շարունակում են գործածել իրանց նախկին տրեխները, որ քայլելու և գործելու աւելի նպաստաւոր են: Պարզ է որ այդ միապետական երկրում՝ բարձր դասից սկսած, օրինակը արձագանգ էր գտնելու նաև ժողովուրդի մէջ. և իրօք ընկերական որոշ դասակարգ անմիջապէս իւրացրեց եւրոպական հագուստի որոշ մասեր պարզ քմահաճոյքի համար: Սակայն այսօր նախադիմութիւնը կատարեալ է: Պաշտօնակատարներն (fonctionnaires) իսկ կրկին ձեռք են առնում իրանց նախկին ազգային հագուստները այն ըոպէից, երբ մտնում է մինիստրութեանց մէջ: Գալով կանանց՝ ամբողջովին վերսկսած են նախկին-հագուստների գործածութիւնը: Իսկ տղա-

մարդիկ վերջ ի վերջոյ պահում են միայն եւրոպական գըլխարկներ, միակ բանը, որ կարելի է տեսնել յարատեւելիս մի խումբ ճապոնական ամբոխի մէջ:

Ուրեմն զգեստների, ընակարանների և սննդի կողմից ոչ մի լուրջ փոփոխութիւն չկայ: Այս երեք էական կարիքների մէջ ճապոնը պահել է իր քաղաքակրթութիւնը, որ առնուազն արժէ մերինը: Բացառութիւն են կաղմում միայն պաշտօնական հացկերոյթները, պաշտօնական հաստատութիւնները և համազգեստները, որովհետեւ այս խնդրում մեր հին կանխակալ կարծիքներն ստիպում էին, որ ճապոնն էլ մեր ձևով վարուէր: Բայց իրանց մասնաւոր կեանքում կողմնակի անձինք ոչ մի բան գրեթէ չեն փոխած իրանց ապրելու հին ձևում, կամ եթէ դէս ու դէն երևում էլ են խելքի փչուած բացառութիւններ, դրանք ևս իսկոյն վերադառնում են կրկին հին:

Այժմ անցնենք իսպառ տարբեր, սակայն խիստ արժէքաւոր մի այլ կարիքի—առողջապահութեան հարցին, որի մէջ մտնում են բժշկութեան, վիրաբուժութեան, առողջապահուհեան բոլոր ձևերը: Այստեղ ընդհակառակը, մեզինք են փոխ առել ճապոնացիք ամեն ինչ, որովհետեւ, այս կէտում, ճշմարիտ որ, նրանցից գերազանց էինք:

Անկասկած, նախկին իշխանութեան օրով, բժշկութիւնը ճապոնում ընդարձակ տեղ էր բռնում արդէն: Աստա Սոհակու հռչակաւոր բժիշկը, Լայքնիցի պէս, մտածում էր, թէ. «մարդուս գլխաւորապէս պէտք է զբաղեցնեն երկու բան.— բարոյականութիւնը, որ սովրեցնում է ղեկավարել կեանքը. բժշկութիւնը, որ սովրեցնում է պահպանել կեանքը»:

Եւ իրօք, ճապոնցի նախկին բժիշկները շատ առաջ էին գնացած որոշ ճիւղերում—բժշկական նիւթերի համար՝ բուսաբանութեան մէջ, բժշկական արուեստի կողմից՝ մանկաբարձութեան մէջ, Սակայն նրանց պակասում էին էական տարբեր—անդամազնական գիտութեան ուսումնասիրութիւնը: Հասկանալի է, թէ ի՞նչ հիացմունքով նրանք ընդունեցին Արևմուտքի բժիշկներին և ուշք դարձրին սրանց թանկագին գիւտերի վրայ: 1858-ից սկսած, հաստատեցին պատուաստի համար որոշուած մի հիմնարկութիւն, որ երեք տարուց դարձաւ Տոկիօյի բժշկական դպրոցը. արդի համալսարանի սաղմն էր դա. և չի մոռանանք, որ 1873-ից ի վեր երեխայոց պատուաստումը պարտադիր է արդէն ճապոնում, մի բան, որ ձեռններ¹⁾ հայրենիքում դեռ գոյութիւն չունի:

¹⁾ Ընթերցողին յայտնի կը լինի արդէն որ այստեղ խօսքը վերա-

Յետոյ գերմանական համալսարաններից կանչւում են ամենալաւ ուսուցչապետներից մի քանիսը, որպէսզի Տոկիոյում բժշկութիւն դասաւանդեն: Այժմ Ճապոնի ամեն կողմերում հիմնւում են արդէն այնպիսի հիւանդանոցներ, ուր այցելելիս եւրոպացիներս չենք կարող հպարտանալ մեր գերազանցութեամբ: Բազմաթիւ համալսարանութիւններ են կազմւում, լինի բժշկական կրթութիւն տարածելու նպատակով, լինի բարեգործութեան համար, օրինակ՝ յիշատակութեան աբժանի է Կարմիր—Նաչի հիւանալի ընկերութիւնը, որ վեց հարիւր հազար անգամ ունի և որի լոկ անդամավճարներից ստացւում է տարեկան չորս-հինգ միլիոն, մարդ գլուխ վճարում է տարին եօթը ֆրանկ ու կէս (մօտ երեք բուլլի): Վերջապէս, երեսուն տարուայ մէջ բժշկութիւնն այնտեղ տարածւում է և յաղթանակներ տանում ողջ պետութեան մէջ, սկսած համալսարաններից, ուր մէկից աւելի կարեւոր գիւտեր են եղած, մինչև ամենայնտին գիւղը, ուր տեղացի, պարզ բժիշկները ձեզ կը պատմեն Եւրոպայում կատարուած ամենալիերջին գիւտը արեան շիճուկի մասին: Ուրեմն բժշկութեան այս ամբողջ սահմաններում կատարեալ փոխակերպութիւն է տիրում, որովհետև մենք գերազանց էինք:

(Վերջը յաջորդ համարում)

ընելում է անգլիացի հռչակաւոր ձեռններին, որին պարտական ենք ծաղկաղկախտի պատուաստման կենսարժէք գիւտը:

Մ. Բ.